

Гребенюк Тетяна Володимирівна,

професор кафедри культурології та українознавства
Запорізького державного медичного університету, м. Запоріжжя, Україна,
доктор філологічних наук

ORCID iD 0000-0003-1910-5411

s_gtv@ukr.net

ЧИТАЧ У СТАНІ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ: ПРОЦЕС РЕЦЕПЦІЇ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ В КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ МОЖЛИВИХ СВІТІВ

У статті висвітлено науковий дискурс проблеми рецептивної невизначеності в процесі творення й сприймання літературного твору. У центрі уваги — формування сучасного погляду на читацьке вагання в ході рецепції твору, закорінене в праці Р. Інґардена та В. Ізера. Аналізується інтерпретація рецептивної невизначеності з позицій теорії можливих світів, адаптованої до потреб літературознавства Любомиром Долежелом, Умберто Еко, Девідом Германом, Томасом Павелом, Марі-Лор Раян, Рут Ронен та ін.

Ключові слова: рецепція художнього твору, невизначеність, теорія можливих світів, «нано-сенси», гіпотетична фокалізація.

Посткласичні дослідження художнього нарративу привернули увагу до таких аспектів читацької рецепції, як стан невизначеності читача в процесі сприймання твору й оповідні засоби всіх рівнів, що впливають на його формування. Цей стан лежить у основі таких естетико-психологічних ефектів, як саспенс, антиципація, здивування. Він має першорядне значення для формування цікавості до твору, а значить, його популярності й читабельності. При дослідженні високих зразків національної літератури розуміння механізмів формування ефекту невизначеності та його динамічних особливостей може допомогти наблизитись до осягнення глибинних смислів твору, витоків його впливової сили.

Перші спроби всебічно розглянути невизначеність у системі художніх прийомів бачимо в працях польського науковця-феноменолога некласичного періоду Романа Інґардена. Він розділяв поняття твору мистецтва і його «конкретизації», називаючи цим терміном «те ціле, в котрому твір виступає як уже доповнений і змінений читачем у процесі читання...» [4, 73]. Вчений розглядав так звані «місця неповної визначеності» — фрагменти, точне відтворення яких у процесі конкретизації твору не імпліковане автором (свідомо чи неусвідомлено), а залежить від уяви самого читача, як, наприклад, колір очей Басі в романі Г. Сенкевича «Пан Володійовський». Проте, за Інґарденом, існує тільки один правильний тип конкретизації — той, за якого ми «дотримуємось естетичної по-

зиції» [4, 85] автора. Решту варіантів конкретизації вчений називає «відхиленнями».

В. Ізер, розвиваючи теорію Р. Інґардена, замість терміна «місця неповної визначеності» вживає поняття «лакуни невизначеності». На відміну від свого попередника, Ізер оцінює множинність інтерпретацій при сприйманні твору не як ваду тексту, а як стимул для посилення динамізму оповіді: «Коли процес читання переривається і нас покинуто у невизначеності, то з'являється можливість задіяти наші власні здібності для встановлення зв'язків, що дозволяють заповнити лакуни, які залишив сам текст» [6, 266]. Більше того, дослідник вважає текст, позбавлений лакун, нездатним розвивати уяву читача: «Ми можемо уявляти тільки те, чого тут немає; написана частина тексту подає нам інформацію, а ненаписана — дає нам можливість уявляти речі; але, звичайно, без елементів невизначеності та наявності лакун у тексті ми нездатні використати нашу уяву» [6, 268].

Наступним етапом досліджень невизначеності стали посткласичні теорії, визнані засадничими для когнітивної і модальної наратології, а саме: теорія розпізнавання психічних станів ("Theory of Mind") Лізи Заншайн та Алана Палмера, студії процесу інтеріоризації читачем чужого досвіду Моніки Флудернік, Девіда Германа та ін., дослідження феномену ненадійної нарації Вейна Бута, Джеймса Фелана, Анстара Нюннінга та ін.

Об'єктом уваги в цій статті є ще один ракурс погляду на невизначеність, пропонований тео-

рією «можливих світів», що розроблена в природничих науках Солом Кріпке, Яако Гінтійкою та Девідом Льюїсом і адаптована до потреб літературознавства Любомиром Долежелом, Умберто Еко, Марі-Лор Раян, Рут Ронен, Девідом Германом та ін.

Отже, метою цієї розвідки є розглянути дискурс формування стану невизначеності й механізми подолання читачем цього стану засобами літературознавчої теорії можливих світів й окреслити перспективи його засвоєння в сучасній українській гуманітаристиці.

Перші спроби використати набутки мультидисциплінарної теорії можливих світів у літературознавстві припадають на 1970-ті роки. Вони постали з незадоволення науковців тогочасною методологією дослідження художнього світу, пов'язаною з теорією мімесису й феноменом фікційної референції. Джерелом суперечностей на той момент стає питання про природу означуваного в літературному творі: твір наслідуює позатекстову дійсність, сам себе або щось інше?

Любомир Долежел розглядає світ художнього твору не як наслідувальний щодо дійсності, а як наділений онтологічним статусом відкритої можливості. Доступ до цього світу читач отримує через семіотичні канали, реконструюючи сконструйоване раніше автором. Науковець називає авторський текст «набором інструкцій» для читача, згідно з яким той реконструює світ. Світ твору для Долежела автономно сконструйований, але онтологічно не завершений, такий, що містить прогалини (лакуни). Деякі з них тимчасові — вони згодом заповнюються автором, на зразок з'ясування, хто є вбивцею в детективі. Деякі ж лакуни є перманентними.

Науковець розглядає дихотомію прогалини / факти, що репрезентує наявність або відсутність певних можливих складових художньої тканини твору (*texture*). Процес реконструкції художнього світу твору, за Долежелом, закладається імпліцитно — спочатку в авторській, а потім — у читацькій свідомості. Інтерпретатори — як читачі, так і літературознавці — відшукують імпліцитні маркери в експліцитній, відкритій структурі твору. Ці маркери бувають двох різновидів — негативні (умисна прогалина) і позитивні (алюзії, натяки, підказки). Для їх розшифрування читач послуговується власним набором знань про світ і художній твір («енциклопедія»), а вони у різних читачів відрізняються, що приводить до різних нюансів розуміння [12]. Також для інтерпретації твору має значення мета й контекст аналізу, адже «... світ одного й того самого художнього твору може бути навмисно по-різному структурований через різні функції» [11, 141].

Рут Ронен у праці «Можливі світи в теорії літератури» заглиблюється в аналіз проблеми принципової незавершеності фікційних світів і розглядає прогалини як складову цього ефекту. Вона акцентує увагу на тому, що читач намагається оцінювати світ твору за аналогією до реального світу як цілісний, вивершений у деталях, цілком доступний для пізнання. Диференційною ознакою художнього світу (на відміну від позатекстового) Ронен вважає якраз його незавершеність. «Неповнота відображає як логічні, так і семантичні аспекти фікційності: це можна пояснити важливим статусом літературних об'єктів і їх вербальною природою» [17, 115], — зазначає вона. На думку науковця, читач вільний у виборі шляху «засвоєння» художнього світу: або як вивершеного зліпка дійсності, або як принципово неповної уявної моделі, сприйманої за естетичними законами.

Умберто Еко порівнює можливий світ із завершеним романом, зазначаючи, що не всякий текст передбачає конструювання можливого світу, деякі з них відсилають і до світу реального. Семантичну сферу наративу вчений розглядає як всесвіт, що складається із різних можливих світів. Літературний твір він називає «машиною для виробництва можливих світів» і виділяє чотири ознаки можливого світу в літературному творі:

«(1) можливий світ — це можливий стан речей, який виражає низка релевантних пропозицій, де для кожної пропозиції є р або ~р;

(2) як такий, він окреслює низку можливих індивідуумів разом із їхніми властивостями;

(3) оскільки деякі з цих властивостей або предикатів — дії, можливий світ є також можливим розвитком подій;

(4) оскільки цей розвиток подій не є справжнім, він повинен залежати від чийось пропозиційних позицій; інакше кажучи, можливі світи — це світи, в які вірять, які уявляють, яких бажають і так далі» [2, 306].

На думку Еко, саме спостереження читача щодо специфіки можливого світу у творі формують ефекти саспенсу, цікавості й здивування, а також викликають у реципієнта оманливі припущення.

Орієнтуючись на висловлені Умберто Еко ідеї щодо механізмів продукування текстом можливих світів, Марі-Лор Раян розробляє власну систему наративних світів. Оповідуваний світ, у якому наратором викладено зовнішні, фізичні факти, вона називає «дійсним текстуальним світом» (*textual actual world*, або TAW, за аналогією до позатекстового «дійсного світу» AW). Цей світ стає онтологічним центром для особистих світів персонажів, зосере-

джених навколо їхніх знань про TAW і особисті епістемічні світи інших персонажів (KW — від *knowledge*). Причому знання кожного з цих персонажів можуть містити пробіли, обмеження й неточності, але для кожного з них особистий світ сприймається як єдиний дійсний. Окремого значення можуть набувати також світи бажання персонажів (WW), світи обов'язку (OW) і світи уяви (FW). Останні можуть реалізуватися у снах, мареннях і галюцинаціях, які, своєю чергою, можуть утворювати нові окремі модальні системи [18; 20].

Перелічені різновиди особистих світів одного персонажа або особисті світи різних персонажів можуть вступати у конфлікти. Урешті, Раян розглядає сам перебіг оповіді як дії героїв щодо скорочення відстані між їхніми зразковими світами й дійсним світом. Читацьку ж діяльність дослідниця характеризує як процес відсіювання фактичного й фізичного серед можливого й віртуального у системі всіх наративних світів, підсумовуючи: «Читачі не завжди — насправді, рідко — в змозі заповнити всі складові світів оповідуваного всесвіту, але чим ретельніше вони заповнюють їх, тим краще вони зрозуміють логіку історії і тим краще вони запам'ятають сюжет» [19].

Попри величезну кількість теоретико-літературних студій можливих світів, існує проблема впровадження цих розробок у безпосередній процес аналізу тексту. Здебільшого при дослідженні літературних творів розглядається реалізація в них запозиченої з логіки категорії модальності: алетичної (пов'язаної з необхідністю чи можливістю оповідуваного), деонтичної (зверненої до обов'язковості, дозволеності чи заборони), епістемічної (пов'язаної зі знанням чи його відсутністю) або аксіологічної (що апелює до системи цінностей у вимірі «добре — погано»).

Однак очевидним є те, що аналіз значущих смислових лакун у візуальній образності тексту потребує дещо іншого підходу: здатного надати необхідну методологію та інструментарій для дослідження конкретних механізмів експлікації в тексті візуальної семантики можливих світів. На особливу увагу в цьому напрямі заслуговують концепції Жанетти Вардзелашвілі й Девіда Германа.

Ж. Вардзелашвілі у статті «“Можливі світи” текстуального простору» закликає не обмежувати семантику можливих світів у художньому творі проблемами модальності, а розширити її за рахунок аналізу мовних засобів, які «надають право вибору при розшифровці суті сказаного» [1, 41]. Дослідниця висуває гіпотезу про те, що «в мові є набір засобів, які є не тільки модально

зabarвленими, але й оцінювальними, здатними натякати, котрий, піддаючися когнітивному аналізу, аналізу пресупозицій і аналізу з точки зору логіки здорового глузду, являє собою вербальну маніфестацію можливих світів» [1, 41].

Дієвим підходом до виявлення й вивчення цього набору засобів Вардзелашвілі вважає лінгвокогнітивний аналіз, який, за концепцією вченої, включає процедури компонентного й наносемного аналізу слова, контекстуального, мікро-, макро- й інтертекстуального аналізу, а також логіки здорового глузду. Причому в разі вичерпності всіх інших процедур дослідження філолог називає наносемний аналіз слова й мікро-, макро- й інтертекстуальний аналіз тексту необов'язковими.

Особливого значення при аналізі семантики можливих світів дослідниця надає вивченню «наосмислів» — «дрібних часток смислу, заряджених надпотужною енергетикою, що здатна виштовхнути певну значимість із глибинних пластів нашого підсвідомого й архепам'яті» [1, 42]. Вардзелашвілі розглядає приклад метафори Йосипа Бродського про розчинення ідеї водою й чорнилами, який, на її думку, сигналізує про такі варіанти можливих світів: «а) не вихолостити ідею; б) предмет не вартий подальшої розмови; в) говорити про це немає сенсу; г) фарби занадто згущено» [1, 43]. Зазначимо, що наведений приклад актуалізує сутність можливих світів саме для твору ліричного, у якому першорядного значення набуває внутрішній світ людини, почуття, думка.

Проте художній матеріал епосу й драми також цілком надається для процедури виокремлення семантичних відтінків, які здатні відкрити читачеві альтернативний можливий світ твору. Конкретний інструментарій для дослідження текстуальної реалізації поняття можливих світів пропонує і нараторолог-когнітивіст Девід Герман. Дослідник наголошує на принциповій незавершеності світу твору: «[Н]евизначеність, лакуни або пропуски в сказаному в процесі мовлення (...) підкреслюють радикальну незавершеність фікційних світів» [14, 187].

Одним із способів репрезентації можливих світів у літературній оповіді Герман називає гіпотетичну фокалізацію — запропонований ним тип фокалізації, сутність якого полягає у «використанні гіпотези, сформованої наратором або персонажем, про те, що могло би бути побачене або відчуте, якби хтось зміг би прийняти потрібну перспективу бачення поданих ситуацій та подій» [15, 231]. У наративному дискурсі цей різновид фокалізації є формальним

маркером особливої епістемічної модальності, ставлячи питання про доступність-недоступність певного знання в гіпотетичного спостерігача. Так, Герман наводить приклад із «Падіння дому Ашерів» Едгара Алана По: «Хіба що око уважливого споглядача могло б уздріти на фасаді ледь помітну тріщину ...»¹ [15, 237]. Йдеться про те, що такий кут зору був би можливим, якби хтось дивився на дім під потрібним кутом. Але в актуальному світі твору така персона не репрезентована.

Дослідник покладає на гіпотетичну фокалізацію великі надії в аспекті посткласичної ревізії змісту окремих наративних категорій: «...досліджуючи наративи, оповідувані з більш-менш очевидної гіпотетичної точки зору, ми можемо почати переосмислювати наративний спосіб взагалі й фокалізацію зокрема в контексті теорії можливих світів — сам філософсько-лінгвістичний апарат, що розвинувся з дослідження пропозиційних відношень і епістемічних модальностей, які вони виражають» [15, 233].

У контексті введення гіпотетичної фокалізації до класичного набору фокалізаційних типів² учений пропонує «...розглядати фокалізацію як градаційну величину, що збільшується разом із поширенням епістемічної модальності, в якій виражений світ суперечить референційному світові тексту або віртуалізує його» [15, 231].

Сутність градації увиразнюють запропоновані Германом два різновиди гіпотетичної фокалізації (далі — ГФ): 1) пряма, що експліцитно вказує на гіпотетичного свідка або спостерігача; 2) непряма, що вимагає від інтерпретатора власних висновків щодо фокалізаторської діяльності прихованого спостерігача. Це відбувається за допомогою маркерів невпевненості («здавалося, було схоже») або за допомогою умовного способу дієслів («якби не дощ, він помітив би, що вона плаче»). У рамках прямої ГФ дослідник виділяє сильну й слабку версії альтернативного фокалізатора. Проте навіть наведені ним приклади демонструють хисткість межі між слабкою версією прямої ГФ і непрямою ГФ³.

На думку Девіда Германа, запровадження поняття ГФ уможлиблює нове розуміння й класифікацію типів фокалізації. І хоча теорія науковця є поки що в стані подальшої розробки, вона вже інтегрується в наратологічний дискурс. Зокрема, зміст поняття гіпотетичної

фокалізації відбивається в концепті фігурального наративу Манфреда Яна, що пояснюється автором як «прихований гетеродієгетичний наратив, котрий є фоновим для наратора й загострює увагу на внутрішній фокалізації» [16]. Людмила Татару дає гіпотетичному фокалізаторові назву гетерогенний фокалізатор і описує подібний тип оповіді так: «Суб'єктом свідомості, сприймання й мовлення виступає "хтось", котрий орієнтується у "світі історії", але генералізує його, а мовленнєві способи його втілення прямо або опосередковано актуалізують особистісну аксіологію самого автора» [10, 46].

У сучасній українській філологічній науці ідеї теорії можливих світів набувають дедалі більшої популярності. Про це, зокрема, свідчить поява в останню декаду цілісних дисертаційних досліджень, що спираються на цю теорію, як-от мовознавча праця Юлії Обелець «Темпоральна структура можливих світів художнього тексту (на матеріалі англійської прози)» [8], літературознавче дослідження Вікторії Іваненко «Конструювання можливих світів в інтелектуальному романі Йена Бенкса» [5]. Прикладні аспекти функціонування теорії можливих світів у літературних творах розглядаються в статтях Олени Кагановської [7], Руслани Савчук [9] та ін. Проте спеціальних досліджень, присвячених формуванню ефекту невизначеності в системі можливих фікційних світів, наразі немає. Заповнення такої лакуни в літературознавчому дискурсі є на сьогодні актуальним завданням дослідника.

Розглянуті вище концепції можливих світів так чи так торкаються питань когнітивної діяльності читача в процесі творення-сприймання фікційного світу й розглядають ті прийоми й виражально-зображальні засоби, що допомагають йому в конструюванні можливих світів, імплікованих текстом.

Отже, типологія фікційних світів Марі-Лор Раян уможлиблює структурний аналіз епістемічних континуумів художньої оповіді твору й допомагає оцінити модальні відношення між цими континуумами. Застосування концепцій гіпотетичної фокалізації Девіда Германа й елементів лінгвокогнітивного аналізу Жанетти Вардзелашвілі дають змогу зрозуміти глибинні смисли, закладені в непростому для розуміння тексті.

¹ Наведена цитата з українського перекладу В. Вишневого.

² Герман звертається до класифікації Жерара Женетта (нульова — внутрішня — зовнішня — [4]), відкидаючи нульову фокалізацію.

³ Через цю хисткість і неоднозначність класифікації в межах цієї роботи поділ прямої ГФ на варіанти не приймається.

Основними можливими векторами подальшого дослідження рецептивної невизначеності у галузі теорії можливих світів є аналіз креативного й рецептивного аспектів функціонування художнього нарративу конструювання світу твору у співвіднесенні з усвідомленими й не-

усвідомленими психічними процесами творця / реципієнта тексту, а також використання й критична адаптація до художнього матеріалу понять гіпотетичної фокалізації (Д. Герман), «наносмислів» Жанетти Вардзелашвілі й типології фікційних світів Марі-Лор Раян.

ДЖЕРЕЛА

1. Вардзелашвілі Ж.А. «Возможные миры» текстуального пространства / Ж.А. Вардзелашви-ли // Санкт-Петербургский гос. ун-т и Тбилисский гос. ун-т. Научные труды. Серия «Филоло-гия». — Санкт-Петербург — Тбилиси, 2003. — Вып. VII. — С. 37–45.
2. Еко У. Роль читача. Дослідження з семіотики текстів / Умберто Еко ; [пер. з англ. Мар'яни Гірняк]. — Львів : Літопис, 2004. — 384 с.
3. Женетт Жерар. Фигуры : в 2 т. / Жерар Женетт. — М. : Изд-во им. Сабашниковых, 1998. — 944 с.
4. Ингарден Р. Литературное произведение и его конкретизация / Роман Ингарден // Ингар-ден Р. Исследования по эстетике. — М. : Изд-во иностранной литературы, 1962. — С. 72–91.
5. Иваненко В.А. Конструювання можливих світів в інтелектуальному романі Йена Бенкса : ав-тореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.04 / Иваненко В.А. ; Ін-т літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України. — К., 2011. — 20 с.
6. Ізер В. Процес читання: феноменологічне наближення / Вольфганг Ізер // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ століття ; [ред. М. Зубрицької]. — Львів, 1996. — С. 263–277.
7. Кагановська О.М. Можливі світи і наратив крізь призму текстових концептів (перекладозна-вча проблема) / О.М. Кагановська // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київ. нац. лінгвіст. ун-ту. Серія: Філологія, педагогіка, психологія. — 2015. — Вип. 30. — С. 13–20.
8. Обелець Ю. А. Темпоральна структура можливих світів художнього тексту (на матеріалі ан-гломовної прози) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Обелець Ю.А. ; Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова. — Одеса, 2006. — 21 с.
9. Савчук Р.І. Творення можливих світів у наративному просторі французького прозового тво-ру: досвід наративно-семіотичного аналізу (на матеріалі роману Ж. де Нерваля «Aurélia ou le rêve et la vie») / Р.І. Савчук // Науковий вісник Міжнарод. гуманітар. ун-ту. Серія: Філологія. — 2015. — Вип. 17 (2). — С. 73–75.
10. Татару Л.В. Когнитивная логика нарратива / Л.В. Татару // Вестник РГГУ. — 2008. — № 9. — С. 38–50.
11. Doležel L. Heterocosmica. Fiction and Possible Worlds / Lubomir Doležel. —Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1998. — 339 p.
12. Dolezel Lubomir. Fictional Worlds: Density, Gaps, and Inference / Lubomir Dolezel // Style ; Summer 95. — Vol. 29. Issue 2. — June 1995. — P. 201–214.
13. Hartner Marcus. Multiperspectivity [Електронний ресурс] / Marcus Hartner // Режим досту-пу : <http://wikis.sub.uni-hamburg.de/lhn/index.php/Multiperspectivity>
14. Herman David. Basic Elements of Narrative / David Herman. — Wiley-Blackwell, 2009. — 272 p.
15. Herman David. Hypothetical Focalization / David Herman // Narrative. — 1994. — Oct. Vol. 2. — № 3. — P. 230–253.
16. Jahn Manfred. Narratology: A Guide to the Theory of Narrative [Електронний ресурс] / Manfred Jahn // English Department, University of Cologne, 2005 // Режим доступу : <http://www.uni-koeln.de/~ame02/pppn.htm#N3.2>
17. Ronen Ruth. Possible Worlds in Literary Theory / Ruth Ronen. — Cambridge : Cambridge University Press, 1994. — 244 p.
18. Ryan Marie-Laure. The Modal Structure of Narrative Universes / Marie-Laure Ryan. — Poetics Today. — 1985. — Vol. 6, No. 4. — P. 717–56.
19. Ryan Marie-Laure. Possible Worlds [Електронний ресурс] / Marie-Laure Ryan // Living Handbook of Narratology. Режим доступу до статті: http://wikis.sub.uni-hamburg.de/lhn/index.php/Possible_Worlds
20. Ryan Marie-Laure. Possible Worlds, Artificial Intelligence and Narrative Theory / Marie-Laure Ryan. — Bloomington : Indiana University Press, 1992. — 304 p.

REFERENCES

1. Vardzelashvili, Zh. A. (2003). "Vozmozhnyie miry" tekstualnogo prostranstva. Sankt-Peterburg–Tbilisi, Sankt-Peterburgskii gosudarstvennyi universitet i Tbilisskii gosudarstvennyi universitet, Nauchnyie trudy, Serii: *Filologiya*, Vyp. VII, 37–45 (in Russian).
2. Eko, U. (2004). Rol chytacha. Doslidzhennia z semiotyky tekstiv: [per. z angl. Mariany Hirniak]. Lviv, Litopys, 384 p. (in Ukrainian).
3. Genett, Gerard (1998). *Figury*. V 2-h tomah. Tom 1–2. M., Izd-vo im. Sabashnikovykh, 944 p. (in Russian).
4. Ingarden, R. (1962). Literaturnoie proizvedenie i yego konkretizatsiia. *Issledovaniia po estetike*, M., Izd-vo inostranoi literatury, pp. 72–91 (in Russian).
5. Ivanenko, V. A. (2011). Konstruiuvannia mozhlyvykh svitiv v intelektualnomu romani Iena Benksa. Avtoref. dys. ... kand. filol. nauk, K., 20 p. (in Ukrainian).
6. Izer, V. (1996). Protses chytannia: fenomenolohichne nablyzhennia. *Antolohiia svitovoi literaturno-krytychnoi dumky XX stolittia* [red. M. Zubrytskii], Lviv, pp. 263–277 (in Ukrainian).
7. Kahanovska, O. M. (2015). Mozhlyvi svity i naratyv kriz pryzmu tekstovykh kontseptiv (perekladoznavcha problema). Naukovyi visnyk kafedry YUNESCO Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu. *Filolohiia, pedahohika, psykholohiia*, Vyp. 30, pp. 13–20 (in Ukrainian).
8. Obelets, Yu. A. (2006). Temporalna struktura mozhlyvykh svitiv hudozhniioho tekstu (na materialii anhlomovnoi prozy). Avtoref. dys. ... kand. filol. nauk, Odesa, 21 p. (in Ukrainian).
9. Savchuk, R. I. (2015). Tvorennia mozhlyvykh svitiv u naratyvnomu prostori frantsuzkoho prozovoho tvoruu: dosvid naratyvno-semiotychnoho analizu (na materialii romanu G. de Nervalia «Aurélia ou le rêve et la vie»). *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu, Serii: Filolohiia*, Vyp. 17 (2), pp. 73–75 (in Ukrainian).
10. Tataru, L. V. (2008). Kognitivnaia logika narrativa. *Vestnik RGGU*, № 9, pp. 38–50 (in Ukrainian).
11. Doležel, L. (1998). *Heterocosmica. Fiction and Possible Worlds*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 339 p. (in Ukrainian).
12. Doležel, Lubomir (June, 1995). Fictional worlds: Density, Gaps, and Inference. *Style; Summer 95*, Vol. 29, Issue 2, pp. 201–214 (in Ukrainian).
13. Hartner, Marcus. Multiperspectivity. <http://wikis.sub.uni-hamburg.de/lhn/index.php/Multiperspectivity>
14. Herman, David (2009). Basic Elements of Narrative. Wiley-Blackwell, 272 p.
15. Herman, David (1994). Hypothetical Focalization. *Narrative*, Oct. Vol. 2, № 3, pp. 230–253.
16. Jahn, Manfred (2005). *Narratology: A Guide to the Theory of Narrative*. English Department, University of Cologne. <http://www.uni-koeln.de/~ame02/pppn.htm#N3.2>
17. Ronen, Ruth (1994). *Possible Worlds in Literary Theory*. Cambridge: Cambridge University Press, 244 p.
18. Ryan, Marie-Laure (1985). The Modal Structure of Narrative Universes. *Poetics Today*, Vol. 6, No. 4, pp. 717–56.
19. Ryan, Marie-Laure. Possible Worlds. *Living Handbook of Narratology*. http://wikis.sub.uni-hamburg.de/lhn/index.php/Possible_Worlds
20. Ryan, Marie-Laure (1992). *Possible Worlds, Artificial Intelligence and Narrative Theory*. Bloomington: Indiana University Press, 304 p.

Tetyana Grebenyuk,

Doctor of Science (Philology), Professor of the Department of Culturology and Ukrainian Studies, Zaporizhzhia State Medical University, Zaporizhzhia, Ukraine

ORCID iD 0000-0003-1910-5411

s_gtv@ukr.net

READER IN UNDISCENCE: PROCESS OF RECENT CREATIVITY IN THE CONTEXT OF THEORY OF POSSIBLE WORLD

The article highlights a scholarly discourse on the problem of receptive indeterminacy in the process of creation and reception of a literary work. The main focus of attention is development of the contemporary view on reader's hesitations in the process of an artistic work reception. This view is estimated as creative development of theories by R. Ingarden and V. Izer. Receptive indeterminacy is analysed in the context of possible-world theory, developed and adjusted to the literary studies

needs by Lubomir Dolezel, Umberto Eco, David Herman, Manfred Jahn, Marie-Laure Ryan and others. David Herman offers a term "hypothetical focalization" meaning the articulation of possible modes of perception, narrative hesitations, and indeterminacy about the world as a whole. The scholar identifies two types of hypothetical focalization: 1) direct, implicitly indicating a hypothetical witness or spectator; and 2) indirect, demanding from an interpreter his/her own conclusions about focalizator activity of a hidden spectator. It is possible due to indeterminacy markers ("it looked like...") or due to conditional verbs. But borders between Herman's direct and indirect focalizations are very unclear. Jenetta Vardzelashvily in her conception of lingvo-cognitive analysis of a literary text substantiates notion of "nano-senses" — small elements of senses charged by high energetic and stored in our unconsciousness. During reader's perception of a text these elements influence our conscious processes.

Key words: *reception of artistic work, indeterminacy, possible-world theory, "nano-senses", hypothetical focalization.*